

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZIRLIYI**  
**BAKI DÖVLƏT UNIVERSİTETİ**

**BAKALAVR PİLLƏSİ**

**İXTİSAS-050115-“COĞRAFIYA MÜƏLLİMLİYİ”**

**P R O Q R A M**

**İF-B12. «Dünyanın regional fiziki coğrafiyası»**

BDU-nun Coğrafiya fakültəsinin Elmi Şurasının  
14.09.2021-ci il tarixli 1 sayılı əmri ilə fənn  
proqramı kimi təsdiq edilmişdir.

**B A K I – 2 0 2 1**

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZIRLIYI**  
**BAKI DÖVLƏT UNIVERSİTETİ**

**BAKALAVR PİLLƏSİ**

**İXTİSAS-050115-“COĞRAFİYA MÜƏLLİMLİYİ”**

**P R O Q R A M**

**İF-B12. «Dünyanın regional fiziki coğrafiyası»**

**B A K I – 2 0 2 1**

### **Tərtib edənlər:**

**1.Qəribov Yaqub Əli oğlu**, BDU-nun “Fiziki coğrafiya” kafedrasının müdiri, c.e.d., professor.

**2.Cərullayev Asəf Şərbət oğlu**, BDU, “Fiziki coğrafiya” kafedrasının dosenti.

**3.Hümbətova Şəfiqə Yusuf qızı**, BDU, “Fiziki coğrafiya” kafedrasının müəllimi, c.ü.f.d.

**4.Aktoprak İrkən Fatehovna**, BDU, “Fiziki coğrafiya” kafedrasının baş müəllimi.

**5.Abasova Nəzifə Əli qızı**, BDU, “Fiziki coğrafiya” kafedrası, baş müəllimi.

**Elmi redaktor:** c.e.d., prof.Qəribov Y.Ə

### **Rəy verənlər:**

1. **M.H.Qocamanov**, BDU-nun “Geodeziya və Kartoqrafiya” kafedrasının müdiri, c.e.d., professor.

2. **M.C.İsmayılov**, AMEA akad. H.Ə.Əliyev adına Coğrafiya İnstitutunun “Landşaftşünaslıq və Landşaft planlaşdırılması”, şöbəsinin müdiri, c.e.n.

## İF-B12. DÜNYANIN REGIONAL FİZİKİ COĞRAFIYASI

### İzahat vərəqəsi

Dünyanın regional fiziki coğrafiyası fənni BDU-nun Coğrafiya fakültəsində təhsil alan bakalavr pilləsi “Coğrafiya və coğrafiya müəllimliyi” ixtisası tələbələri üçün III semestrde 60 saat, (30 saat mühazirə, 30 saat məşğələ) nəzərdə tutulmuşdur. Fənnin tədrisində məqsəd Dünyanın regional fiziki coğrafiyası elminin pedmeti, məqsədi, vəzifələri, tədqiqat metodları, elm sahəsinin inkişaf tarixinin əsas mərhələləri, geoloji quruluş ilə əlaqədar relyefin formalaşması, iqlimi, daxili sularını və digər xassələrini təhlil etməklə tələbələrə mənimsətmək məqsədi daşıyır.

**Kursun əsas məqsədi:** Dünyanın regional fiziki coğrafiyası fənninin xüsusiyyətlərini öyrənməyə yönəldilmiş, ümumi planetar və mühüm regional qanunauyğunluqlarının əmələgəlməsini, baş verməsini, inkişafını, landşaftların yayılması və mənimsənilməsini, həmçinin, gələcək coğraflara təbii mühitin antropogen transformasiya yollarını, quru və okeanların müxtəlif landşaft strukturları haqqında təsəvvürlərini aşılayır.

**Tələbələr bilməlidirlər:** ayrı – ayrı materiklərinin ümumi icmalı və fiziki–coğrafi səciyyəsinə, onların inkişaf mərhələsinə, geoloji inkişafını, oroqrafik xüsusiyyətlərini, iqlim, landşaft xüsusiyyətlərini, torpaq-bitki örtüyü və heyvanlar aləmini, həmçinin materiklərin iri regionlarının potensial təbii sərvətlərini. Bundan əlavə dünya okeanları və onların hissələrini, müasir mənimsənilmə və gələcəkdə onlardan istifadə edilməsi məlumatlarını bilməlidirlər.

**Tələbələr bacarmalıdırlar:** materik və okeanlarının zonal qurşaqlarını ayırd etməli, bununla yanaşı çox mərhələli coğrafi təbəqələrin mürəkkəb strukturunun kompleks fiziki

coğrafiyanın əsas konsepsiya müddəalarını, təbii ərazi komplekslərinin qarşılıqlı və ierarxik asılığını bilməlidirlər.

**Tələbələr yiyələnməlidirlər:** müxtəlif təbii amillərin təhlilini verməyi bacarmalıdırlar, Dünyanın regional fiziki coğrafiyası fənnində müasir landşaftlarının müxtəlifliyini əsaslandırmağı bacarmalıdırlar: coğrafi mövqeyini, təbii mühitin inkişaf tarixini, geoloji, morfostruktur, litoloji və geomorfoloji xüsusiyyətlərini, iqlimi, torpaq və bitki örtüyünün, həmçinin təbii mühitə antropogen təsirini və onun fəsadlarını təhlil etməyi bacarmalıdırlar.

**Fənnin tədris planında yeri:** “Dünyanın regional fiziki coğrafiyası” fənni (**İF-B12.**) fənni BDU-nun Coğrafiya fakültəsinin AE050115- «Coğrafiya müəllimliyi» ixtisası üzrə təhsil alan bakalavriantlara 30 saat müəhazirə, 30 saat məşğələ (3-semestr), ümumi 60 saat həcmində tədris olunur.

	<b>Mövzular</b>	<b>Müh.</b>	<b>Məşğ</b>	<b>Lab işi</b>	<b>Cəmi</b>
1.	Avrasiya: Ümumi icmal. Geoloji inkişaf tarixi, tektonik quruluşu. Relyefin əsas xüsusiyyətləri və faydalı qazıntıları.	2	2		4
2.	Avrasiyanın iqlimi, daxili suları.	2		2	4
3.	Avrasiyanın torpaq və bitki örtüyü, heyvanlar aləmi	2	2		4
4.	Avrasiyanın fiziki-coğrafi rayonları.	2	2		4
5.	Şimali Amerika. Ümumi icmal. Geoloji inkişaf tarixi, tektonik quruluşu. Relyefinin əsas xüsusiyyətləri və faydalı qazıntıları.	2		2	4
6.	Şimali Amerikanın iqlimi, daxili suları, torpaq, bitki örtüyü və heyvanat aləmi. Fiziki-coğrafi rayonlaşması.	2		2	4
7.	Cənubi Amerika. Ümumi icmal. Geoloji inkişaf tarixi tektonik quruluşu. Relyefin əsas xüsusiyyətləri və faydalı qazıntıları	2		2	4
8.	Cənubi Amerikanın iqlimi, daxili suları, torpaq, bitki örtüyü və hüyanlar aləmi. Fiziki-coğrafi rayonlaşması.	2		2	4

9.	Afrika:Ümumi icmal. Geoloji inkişaf tarixi.Tektonik quruluşu. Relyefin əsas xüsusiyyətləri və faydalı qazıntıları.	2		2	4
10	Afrikanın iqlimi, daxili suları, torpaq, bitki örtüyü və heyvanlar aləmi. Fiziki-coğrafi rayonlaşması	2	2		4
11.	Avstraliya: Ümumi icmal. Geoloji inkişaf tarixi, tektonik quruluşu. Relyefin əsas xüsusiyyətləri və faydalı qazıntıları.	2		2	4
12.	Avstraliyanın iqlimi, daxili suları, torpaq, bitki örtüyü və heyvanlar aləmi. Fiziki coğrafi rayonlaşması.	2		2	4
13.	Antarktida: Ümumi icmal. Geoloji inkişaf tarixi, tektonik quruluşu, relyefi, faydalı qazıntıları, qlimi, daxili suları, torpaq, bitki örtüyü, heyvanlar aləmi. Fiziki coğrafi rayonlaşması.	2		2	4
14.	Dünya okeanının ümumi səciyyəsi, dib relyefinin xüsusiyyətləri, temperaturu, duzluluğu, okean sularının sirkulyasiyası	2		2	4
15.	Sakit, Atlantik, Hind və Şimal Buzlu okeanlarının xarakterik xüsusiyyətləri	2	2		4
.					
	<b>Cəmi:</b>	<b>30</b>	<b>10</b>	<b>20</b>	<b>60</b>

## Giriş

Dünyanın regional fiziki coğrafiyasında əhatə olunur: Avrasiya, Şimali Amerika, Cənubi Amerika Afrika, Avstraliya, Antarktida materiklərinin coğrafi mövqeyi, geoloji yaşının inkişaf tarixi, oroqrafik xüsusiyyətləri, faydalı qazıntıların paylanması ilə geoloji quruluş arasında əlaqə, atmosfer sirkulyasiyasından, dəniz cərəyanlarından, istilik və rütubətin paylanmasından asılı olaraq coğrafi zonallığın formalaşması, fiziki-coğrafi sahələrin xüsusiyyətləri, həmçinin Dünya okeanlarının dib relyefinin xüsusiyyətləri, okean sularında temperatur və duzluluğunun paylanma qanunauyğunluqları, okean sularının sirkulyasiyası.

# AVRASIYA

## **1. Avrasiya Ümumi icmal. Avrasiyanın geoloji inkişaf tarixi, tektonik quruluşu. Relyefi və faydalı qazıntıları.**

Avrasiyanın coğrafi mövqeyi ilə əlaqədar olaraq materikin daxilində təbii fərqlərin yaranması, şimal yarımkürəsinin bütün iqlim və coğrafi qurşaqlarının vəziyyəti, tektonik quruluşunun mürəkkəbliyi, daxili suların formalaşmasına relyefinin və rütubətin təsiri. Avrasiyanın geoloji inkişaf tarixi, Saam, Koreliya, Baykal, Satpur qırışıqlığının nəticəsində yaranan relyeflər. Tetis geosinklinalı, Kaledon və Hertsin qırışıqlığı, Mezozoy və Alp qırışıqlığı zonası, IV dövr buzlaşmaları (Güns, Mindel, Riss, Vürn, Lixvin, Dnepr, Valday).

Relyefin müasir genetik tipləri və formaları. Tektonik strukturların relyefdə təzahürü, üfüqi və şaquli parçalanmalar, relyefə görə fərqlənən geomorfoloji vilayətlər, relyefin formalaşmasında IV dövr buzlaşmasının rolu, faydalı qazıntı yataqları və onların geoloji quruluşla əlaqəsi **(2,4,5,6,7,10,13,14)**.

## **2. Avrasiyanın iqlimi, daxili suları.**

Ərazinin böyüklüyünün, oroqrafik xüsusiyyətlərinin və okeanların iqlimin formalaşmasına təsiri. Ümumi radiasiya və radiasiya balans, temperaturun illik gedişi, iqlim qurşaqlarının xarakteristikası, Axımın paylanmasına relyefin və rütubətliliyin təsiri. Böyük çaylarının hidroloji xüsusiyyətləri. Göllərin mənşəyi və rejimi. Dördüncü dövr buzlaşmaları rayonlarının göl landşaftları **(2,4,5,6,10,11,12)**.

## **3. Avrasiyanın torpaq, bitki örtüyü, heyvanlar aləmi, landşaftları.**

Avrasiyanın torpaq bitki örtüyü və heyvanlar aləminin coğrafi zonallıq qanununa uyğun olaraq cənubdan–şimala qərbdən–şərqə doğru dəyişməsi. Müasir

landşaftlarının formalaşması. Holarktika və Paleotropik flora vilayətləri, Paleoarktika, Efiopiya, Hind-Malay zoocoğrafi vilayətinin xüsusiyyətləri (2,4,5,6,7,10,13,14).

#### **4. Avrasiyanın regional xüsusiyyətləri. Fiziki-coğrafi rayonları. Avropa və Asiya.**

**Fiziki-coğrafi rayonları.** Zonal və regional amillərin müxtəlifliyi. Fiziki-coğrafi ölkələrin və əyalətlərin ayrılmasının əsaslandırılması. Avropanın və Asiyanın fiziki-coğrafi rayonlaşdırılması.

##### **Avropanın fiziki coğrafi rayonlaşması**

*Şimali Avropa* –Şpitsbergen arxipelaqı, İslandiya adası və Fennoskandiya

*Orta Avropa.* Britaniya adası və Şimal düzənlikləri. Hertsin Avropası.

*Şərqi Avropa.* Ural, Qafqaz, Kırım, Şərqi Avropa düzənliyi *Alp-Karpat vilayəti.* Alp dağları, Alpətrafi vilayətlər, Karpat dağları, Dunayboyu ovalıqlar.

*Cənubi Avropa.* Balkan yarımadası, Apennin yarımadası, Pireney yarımadası.

##### **Asiyanın fiziki-coğrafi rayonlaşması.**

*Şimali Asiya*—Sibir, Uzaq Şərq.

*Şərqi Asiya-Cənub Şərqi Çin, Çimal Şərqi Çin, Koreya yarımadası, Yapon adaları.*

*Mərkəzi Asiya.* Tibet dağlıq yaylası, Ön Asiya, Kiçik Asiya dağlıq yaylası, İran yaylası, Cənub-Qərbi Asiya.

*Cənubi Asiya. Cənub-Şərqi Asiya. Malay arxipelaqı.* Himalay dağları, Hind-Qanq ovalığı, Hindistan yarımadası və Seylon, Cənub-Şərqi Asiya, Hind-Çin yarımadası, Malakka yarımadası və Malay arxipelaqı (2,4,5,6,7,10,13,14).

**5. Şimali Amerika.** Şimali Amerikanın geoloji inkişaf tarixi, tektonikası, relyefi və faydalı qazıntıları,

Coğrafi mövqeyi. Geoloji inkişaf tarixi, tektonik quruluşu,



Morfostruktur və morfoskulpturları.

Geoloji inkişafın əsas mərhələləri. Kembriyə qədərki qırıxıqlıq əmələgəlmə mərhələsi. Kanada qalxanı, qədim platforma tavası, Kaledon və Hertsin qarışıqları, Mezozoy (Nevada, Larami) və üçüncü dövr qırıxıqları. Alp qırıxıqlığı qurşağı. Dördüncü dövr buzlaşması və onun materikin təbiətinə təsiri. Relyefin böyük morfostruktur sahələri. Lavrenti yaylası, Mərkəzi düzənliklər, Böyük düzənliklər, Appalaçlar, Sahil ovalıqları, Kordilyerlər. Faydalı qazıntıların geoloji quruluş ilə əlaqəsi və əsas yataqları (3,4,5,13,14,15).

## **6. Şimali Amerikanın iqlimi, daxili suları və torpaq-bitki örtüyü, heyvanat aləmi. Fiziki –coğrafi rayonlaşması.**

**İqlimi** - İqlim əmələ gətirən amillər. Sakit, Atlantik və Şimal Buzlu okeanların iqlimə təsiri. Qərb küləklərinin iqlimə zəif təsiri. Ümumi radiasiya, radiasiya balans, temperatur rejimi, yağıntıların paylanması. Termobarik xüsusiyyətləri. Tornado.

**Daxili suları.** Axımın paylanması rellyefin rolu. Missisipi, Makenzi, Kolumbiya, Kolorado, Müqəddəs Lavrentiya çayları və onların hidroloji xüsusiyyətləri. Göllər və onların mənşəyi.

**Torpaq və bitki örtüyü, heyvanlar aləmi.** Coğrafi zonallıq qanunu. Müasir landşaftların formalaşması, flora mərkəzləri. Bitki zonaları. Torpaq tipləri və onların yayılması. Heyvanlar aləmi. Neoarktika vilayəti. Allehan və Sonor yarım vilayətləri.

Coğrafi zonallığın əsas xüsusiyyətləri. Arktika və subarktika landşaftları. Mülayim, subtropik və tropik qurşaqların meşələri və onların şərq və qərb okean sahili yarımzonaları. Çöl, meşə-çöl, preri, yarım-səhra və materik daxili səhra landşaftları. Antropen landşaftlar.

*Şimali Amerikanın fiziki-coğrafi rayonlaşması. Kordilyerdən kənar Şərq:* Qrenlandiya. Kanada Arktika arxipelaqı. Lavrentiya yaylası. Mərkəzi düzənliklər. Böyük düzənliklər.

Appalaçlar, Sahil düzənlikləri.

*Kordilyerlər.* (Alyaska və Kanada Kordilyerləri. ABŞ Kordilyerləri, Meksika Kordilyerləri, Orta–Amerika Kordilyerləri) **(3,4,5,13,14,15).**

**7. Cənubi Amerika: Geoloji inkişaf tarixi, tektonikası, relyefi və faydalı qazıntıları.** Coğrafi mövqeyi, geoloji inkişaf tarixi, tektonik quruluşu, üfüqi və şaquli parçalanmanın qitənin təbii şəraitinə təsiri. Morfostruktur və morfosklupturları. Qədim platforma özəyinin yaranması (arxey, protrezoy mərhələsi); Platformanın paleozoy və mezokaynazoy eralarında inkişafı. Hondvana mərhələsi, buzlaşmalar, qırılmalar və yura təbaşir vulkanizmi. Platforma vilayətlərinin yaylaları və düzənlikləri. And qırışıqlı-qaymalı orogen qurşağı. Neotektonik hərəkətlər. And dağlarının əsas orografik elementləri. Faydalı qazıntıların geoloji qurluqla əlaqəsi və onların yayılması **(3,4,5,8,13,14).**

**8. Cənubi Amerikanın iqlimi, daxili suları, torpaq-bitki örtüyü, heyvanlar aləmi. Fiziki coğrafi rayonlaşma.**

İqlim əmələ gətirən amillər. And dağlarının iqlimin formalaşmasında yeri. Qərbdə Sakit okeanın məhdud, şərqdə üstünlük təşkil edən Atlantik hava kütlələrinin təsiri. Termik rejim. Yağıntıların paylanması. Rütubətli sahələrin geniş yayılması. İqlim tipləri.

Axımın paylanmasında relyefin və iqlimin rolu, çay şəbəkələrinin xüsusiyyətləri. Amazon, Parana, Orinoko və s. çayları və onların hidroloji xüsusiyyətləri. Göllərin genetik tipləri.

Coğrafi zonalığın əsas xüsusiyyətləri. Müasir landşaftların formalaşması. Fauna və flora mərkəzləri. Neotropik flora və fauna, bitki örtüyünün əsas tipləri. Meşə və savanna-seyrək meşələr tipinin üstünlüyü. Torpaqların əsas tipləri, lateritlər, Antropogen landşaftlar.

**Fiziki –coğrafi rayonlaşma:** *Anddan kənar şərq -*

Orinoko Lyanosu, Qviana dağlıq yaylası, Amazoniya, Braziliya dağlıq yaylası, Daxili düzınlıklır, Pampa syerraları və Prekordilyerlər, Pataqoniya.

*And dağları*; Şimali Andlar, Mərkəzi Andlar, Çili-Argentina Andları, Pataqoniya Andları, Odlu Torpaq arxipelaqı **(3,4,5,8,13,14)**.

### **9. Afrika. Geoloji inkişaf tarixi, tektonikası, relyefi və faydalı qazıntıları.**

Coğrafi mövqeyi, geoloji inkişaf tarixi, tektonik quruluşu, Morfostruktur və morfosklupturları. Üfüqi və şaquli parçalanmanın Cənubi Amerika və Avstraliyanın təbiətinə oxşarlığı və fərqi. Proterozoy qırışıqları nəticəsində Afrika platformasının konsolidasiyası. Kaledon qırışıqlığı və Hondvananın yaranmasında onun rolu. Platforma strukturları (antekliz və sineklizləri), onların relyefdə təzahürü. Hertsen qırışıqlığı və onların yayıldığı sahələr. Aip qırışıqlığı. Üçüncü dövr tektogenezi və Şərqi Afrika rift zonası. Müasir vulkanizm və seysmik hərəkətlər **(2,4,5,9,13,14,16,17)**.

### **10. Afrikanın iqlimi, daxili suları, torpaq, bitki örtüyü. Fiziki-coğrafi rayonlaşması.**

İqlim əmələgətirən amillər. Radiasiya və istilik balansı. Termik rejim. Okean üzərindəki dinamik maksimumların iqlimə təsiri. Hava sirkulyasiyası. Ekvatorial və kontinental-tropik hava kütlələri. Yağıntılardan paylanması. Şimali və Cənubi Afrikada iqlim tipləri.

Çay şəbəkəsinin formalaşmasında relyefin təsiri. Nil, Konqo, Zambezi, Niger və s. çaylarının axım xüsusiyyətləri. Axımın qeyri-bərabər paylanması. Epizodik axım sahələri. Səhra və yarımsəhraların yeraltı suları. Böyük göllər, onların hidroloji relimi və çökəklərin genezisi.

Floranın zənginliyi və müxtəlifliyinin paleocoğrafi səbəbləri. Cənubi Afrikanın florası arasındakı fərqlər. Coğrafi enlik zonallığının təzahürü. Şimali və Cənubi Afrikada zona-

ların təkrarı və onların yerləşməsi. Aralıq dənizi landşaftları zonası.

### **Fiziki-coğrafi rayonlaşması.**

*Şimali Afrika* - Atlas dağları, Böyük səhra, Sudan yaylası və Şimali Qvineya.

*Mərkəzi Afrika* - Konqo çökəyi və kənar yüksəkliklər.

*Şərqi Afrika* - Həbəşistan və Somali yaylası, Şərqi Afrika yaylası.

*Cənubi Afrika* - Madaqaskar adası **(2,4,5,9,13,14,16,17)**.

## **11. Avstraliya: Geoloji inkişaf tarixi, tektonikası, relyefi və faydalı qazıntıları.**

Avstraliya platformasının kembriyəqədərki əsası. Tasma-niya geosinklinalı. Şərq dağlıq yaylaların yaranması. Mezozoy və üçüncü dövr transqressiyaları və kristallik özüldə çökmə süxur örtüyünün yayılması. Fay tektonikası, vulkanizm, üçüncü və dördüncü dövrlərdə şaquli hərəkətlər. Morfostruktur xüsusiyyətləri. Erozion parçalanmaların materikin kənarında cavanlaşmaya daxilində isə peneplenləşməyə təsiri. Mərkəzi ovalığın, şərq dağların və qərb platonun struktur morfoloji xüsusiyyətləri. Faylı tektonik hərəkətlərin materikin sahil xətlərinin formalaşmasına təsiri. Relyefin formalaşmasında iqlim evolyusiyasının rolu. Struktur-morfoloji əyalətlər və relyef tipləri, relikt və müasir aşınma qabığı. Filiz faydalı qazıntıların zənginliyinin geoloji quruluşla əlaqəsi **(3,4,5,10,13,14,18)**.

## **12. Avstraliyanın iqlimi, daxili suları, torpaq, bitki örtüyü və heyvanlar aləmi. Fiziki-coğrafi rayonlaşma.**

İqlim əmələ gətirən amillər. Relyefin və okean cərəyanlarının iqlimin formalaşmasına təsiri. Günəş radiyasiyası və istilik balansı. Hakim hava kütləsi, atmosfer sirkulyasiyası, temperaturun və yağıntıların fəsillər üzrə paylanması. Rütubətin çatışmaması, arid ərazilərin formalaşması. Şərq dağlıq zonanın iqlimin formalaşmasında rolu. İqlim sahələrinin xüsusiyyətləri.

Axımın qeyri bərabər paylanması iqlimin və relyefin rolu. Çayların rejim xüsusiyyətləri. Murrey, Darlinq çay sistemlərinin xüsusiyyətləri. Epizodik axım. Daxili axmaz hövzə krikləri. Göllər və onların xüsusiyyətləri. Artezian sularını əmələ gətirən dərin lay suları. Artezian sularının keyfiyyəti və onlardan istifadə.

Avstraliyanın paleocoğrafi xüsusiyyətləri. Flora və faunasının endemikliyi və inkişaf tarixi. Flora və faunanın yayılması. Endemik heyvanların əsas nümayəndələri. Gətirilmiş bitkilərin fitosenozların tərkibində rolu. Relikt torpaqlar və onların yayılması. Avstraliya landşaftının xüsusiyyətləri.

#### **Fiziki coğrafi rayonlaşması:**

*Şərqi Avstraliya dağlıq sahəsi* - Kvislend dağlıq vilayəti, Yeni Cənubi Uels, Tasmaniya adası.

*Mərkəzi ovalıqlar sahəsi* - Karpentariya ovalıqları vilayəti, Mərkəzi hövzə vilayəti, Darlinq düzənlikləri vilayəti, Murrey düzənlikləri, Cənub-dağlıq vilayəti.

*Qərbi Avstraliya yaylası* - Şimali Avstraliya yaylası, Mərkəzi Avstraliya yaylası, Cənubi Avstraliya yaylası.

*Okeaniya* - Melaneziya, Mikroneziya, Polineziya, Yeni Zelandiya **(3,4,5,10,13,14,18)**.

### **13. Antarktida: fiziki-coğrafi səciyyəsi.**

Antarktida-Yerin ən cənub materiki və qitəsi. Coğrafi və beynəlxalq hüquqi vəziyyəti. Kəşfi, öyrənilməsi, ərazisində aparılan elmi tədqiqat işləri. Geoloji quruluşuna görə şərq və qərbi Antarktidanın fərqli xüsusiyyətləri. İntruziv və effuziv mənşəli faydalı qazıntıları. İqlimin əsas əlamətləri. Ən böyük şelf buzlaqları - Ross, Skot, Larsen, Şeklton və s. Bitki örtüyünün kasıblığı. Sahil zonasının fauna zənginliyi.

#### **Fiziki –cöğrafi rayonlaşması:**

Şərqi Antarktida yaylası, Qərbi Antarktida, Şelf buzlaqları sahəsi, Antarktida “vahələri”, Nunataki rayonları, Antarktida adaları **(3,4,5,13,14)**.

**14.Dünya okeanının ümumi fiziki coğrafi səciyyəsi. Dib relyefi, temperatur və duzluluğun paylanması. Okean sularının sirkulyasiyası. Canlıların okeanda yayılma qanunauyğunluqları.**

Dünya okeanının sahəsi orta və maksimal dərinliyi. Materiklərin iqliminin formalaşmasına və landşaft zonallığına təsiri. Dünya okeanı dibinin geoloji quruluşu və relyefinin xüsusiyyətləri. Materiklərin sualtı kənarı və okean dibi relyef formaları. Dünya okeanında temperatur və duzluluğun üfqi və şaquli dəyişməsi. Dünya okeanında səth sularının sirkulyasiyası. Cərəyanlar və onların tipləri. Su kütlələrinin əsas xüsusiyyətləri. Dünya okeanında biocoğrafi vilayətlər. Boreal, tropk, arktika vilayəti (11,12).

**15.Sakit, Atlantik, Hind və Şimal Buzlu okeanlarının xarakterik xüsusiyyətləri.**

Geoloji quruluşları, dib relyefinin xarakterik xüsusiyyətləri, iqlimlərinin xarakterik cəhətləri, hava və sularının sirkulyasiyası -barik sahələr. Temperaturunun, duzluluğun, biotik aləmin paylanması. Su kütlələri. Canlı aləmin əsas səciyyəsi. Fiziki coğrafi qurşaqları (11,12).

**Sərbəst işlərin mövzuları;**

1. Şimali Avropa: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
2. Orta Avropa : kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
3. Cənubi Avropa: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
4. Şərqi Avropa: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
5. Mərkəzi Asiya: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
6. Şərqi Asiya: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
7. Cənubi Asiya: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
8. Şimali Asiya: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
9. Şərqi Avropa düzənliyi: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
10. Şimali Amerika qərb dağlıq sahə: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi

11. Şimali Amerika Şərq düzənlik sahə: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
12. Anddan kənar şərq : kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
13. And vilayətinin: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
14. Şimali Afrika: kompleks fiziki coğrafi səciyyəsi.
15. Mərkəzi Afrika: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
16. Şərqi Afrika: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
17. Cənubi Afrika: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
18. Şərqi Avstraliya dağlıq sahəsi: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
19. Mərkəzi ovalıqlar sahəsi: kompleks fiziki-cografı səciyyə
20. Qərbi Avstraliya yaylası: kompleks fiziki-coğrafi səciyyəsi.
21. Antarktidanın fiziki coğrafi rayonları: kompleks fiziki-cografı səciyyəsi
22. Okeaniya: kompleks fiziki-cografı səciyyə
23. Materiklərdə qlobal ekoloji problemlər .
- 24.Dünya okeanı dib relyefinin kompleks fiziki-coğrafi səciyyəsi.
- 25.Okeanlarda qlobal ekoloji problemlər

## ƏDƏBİYYAT

### Əsas:

1. Müseyibov M.A., Avstraliya. BDU 1963.
2. Müseyibov M.A., Çobanzadə M.S. Qitələrin fiziki coğrafiyası. I hissə, Maarif, 1973
3. Müseyibov M.A., Əhmədov F.Ə., Çobanzadə M.S. Qitələrin fiziki coğrafiyası, II hissə, Maarif, 1976
4. B. Cəfərov. Materiklərin fiziki coğrafiyası. ADPU mətbəəsi. Bakı, 2014.
5. Ağayev T.D., Qəribov Y.Ə., Eldarov N.S., Kazımov M.Ə. Dünya landşaftları və ekoloji problemlər. I, II kitab, "Bilik" nəşriyyatı, Bakı, 2014

### На русском языке:

6. Добрынин Б.Ф. Физическая география. Западной Европы. Учпедгиз, М., 1948
7. Арманд Д.Л., Добрынин Б.Ф., Ефремов Ю.К., Зиман Л.Я., Мурзаев Э.М., Спрыгина Л.И. Зарубежная Азия. Учпедгиз, М., 1956
8. Лукашова Е.Н. Южная Америка. Учпедгиз, М., 1958
9. Барков А.С. Африка. Учпедгиз, М., 1953
10. Власова Т.В. Физическая география частей света. Учпедгиз, М., 1966
11. Говоров К.А. Океания: Физико – географическая характеристика. М.: 1971 г.
12. Игнатъев Г.М. Тропические острова Тихого океана. М.: 1979 г.
13. Ермакова Ю.Г., Игнатъев Г.М., Куракова Л.И. и др. Физическая география материков и океанов (под общей редакцией А.М.Рябчикова), Высшая школа, М., 1988
14. Т.В.Власова, М.А.Аршинова, Т.А.Ковалева. Физическая география материков и океанов. Москва, изд-во «Академия», 2009.
15. Н.Чеканова. Мексика. Москва, «Высшая школа», 2013.



16. Н.Чеканова. ЮАР, Москва, «Высшая школа», 2014.
17. Е.Гришина. Кения. М., «Наука», 2013.
18. С.Королева. Новая Зеландия. М., «Наука», 2014.